



**LIETUVOS RESPUBLIKOS
VAIKO TEISIŲ APSAUGOS KONTROLIERIUS**

**P A Ž Y M A
DĖL ROMŲ TAUTYBĖS VAIKŲ TEISĖS Į MOKSLĄ UŽTIKRINIMO**

2014–08–19 Nr. (6.1- 2013-329)PR-156

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, atsižvelgdama į 2013 m. rugsėjo 10 d. interneto dienraščio „15min.lt“ publikacijoje „Švietimo sistemos užribis: visiškai sveiki romų vaikai auklėjami internatuose su elgesio ir psichikos sutrikimų turinčiais vaikais“ pateiktą informaciją apie romų tautybės vaikams galimai ribojamą teisę mokytis bendrojo ugdymo mokyklose dėl nepagrįsto jų priskyrimo prie didelių ir labai didelių specialiųjų poreikių turinčių asmenų, siekdama išsiaiškinti publikacijoje nurodytas aplinkybes apie Joniškio rajono Žagarės specialiojoje mokykloje besimokančius romų tautybės vaikus, taip pat surinkti duomenis apie kitose Lietuvos specialiosiose mokyklose besimokančių romų tautybės vaikų skaičių ir galimas jų teisės į mokslą įgyvendinimo problemas bei trūkumus, atliko tyrimą savo iniciatyva.

Tyrimo objektas – romų tautybės vaikai, besimokantys specialiosiose mokyklose (jų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimas).

Tyrimo uždaviniai:

1. Išsiaiškinti specialiojo ugdymo įstaigose besimokančių romų tautybės vaikų skaičių, jų specialiųjų ugdymosi poreikių lygį, teisės į mokslą įgyvendinimo problemas bei trūkumus ir kitą informaciją, susijusią su šios tautybės vaikų teisių ir teisėtų interesų užtikrinimu.

2. Išsiaiškinti romų tautybės vaikų specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimo problemas ir trūkumus, taip pat jų mokymosi atitinkamose specialiosiose ugdymo įstaigose tikslingumą bei naudą.

3. Išanalizuoti priemones, kurių taikymas leistų tikėtis sėkmingesnio romų tautybės vaikų teisės į mokslą įgyvendinimo.

Tyrimo metodika. Tyrimo tikslams ir uždaviniams įgyvendinti buvo panaudoti šie metodai:

1. *Teisės aktų analizė.*

2. *Antrinių statistinių duomenų analizė ir jų palyginimas su pirminiais duomenimis.*

3. *Anketinė apklausa ir pirminių tyrimo duomenų analizė.* Įgyvendinant tyrimo tikslus ir uždavinius:

3.1. 40 Lietuvos specialiosioms mokykloms¹ ir 3 ugdymo įstaigoms, turinčioms specialiojo ugdymo skyrius, buvo pateiktos anketos su prašymu pateikti atsakymus į jose pateiktus klausimus apie:

- romų tautybės vaikus – pateikiant šių vaikų sąrašą, nurodant šių vaikų gimimo metus, klasę, kurioje jie mokosi, specialiųjų ugdymosi poreikių nustatymo ir priėmimo į ugdymo įstaigą datas, taip pat pateikiant duomenis apie vaiko šeimą (pažymint, jei vaikas yra globojamas (rūpinamas) ar auga socialinės rizikos

¹ Tyrimo metu apklaustos tik specialiojo ugdymo įstaigos, kuriose teikiamas ugdymas didelių ir labai didelių ugdymosi poreikius dėl turimo intelekto sutrikimo turintiems vaikams. Likusios 10 specialiųjų ugdymo įstaigų (Kauno kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų ugdymo centras, Kauno Prano Daunio aklųjų ir silpnaregių ugdymo centras, Kauno vaikų abilitacijos centras, Klaipėdos Litorinos mokykla, Panevėžio kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų pagrindinė mokykla, Šiaulių logopedinė mokykla, Šiaulių sutrikusios klausos vaikų ugdymo centras, Telšių rajono vaikų su negale centras, Lietuvos aklųjų ir silpnaregių ugdymo centras ir Lietuvos kurčiųjų ir neprigirdinčiųjų ugdymo centras) nebuvo įtraukta į tyrimą dėl jose teikiamų paslaugų specifinius sutrikimus – raidos, sensorinius, fizinius funkcinius ir kt. – turintiems vaikams.

šeimoje).

- problemas, su kuriomis susiduria ugdymo įstaiga, užtikrindama tinkamą romų tautybės vaikų teisės į mokslą įgyvendinimą.
- romų tautybės tėvų pareigų įgyvendinimą vaikų atžvilgiu (domėjimąsi ugdymo(si) pasiekimais, aprūpinimą mokymosi priemonėmis, bendravimą ir bendradarbiavimą su ugdymo įstaiga, sprendžiant su vaiko ugdymu susijusius klausimus).
- atvejus, kai romų tautybės mokiniui padarius pažangą ar dėl kitų priežasčių buvo nutrauktas jo ugdymas specialiojoje mokykloje, o vaikas perėjo mokytis į bendrojo lavinimo mokyklą.

3.2. Gavus ugdymo įstaigų duomenis ir apibendrinus jų pateiktą informaciją, atsižvelgus į paaiškėjusią aplinkybę, kad Joniškio rajono Žagarės specialiojoje mokykloje ir Akmenės rajono Dabikinės specialiojoje mokykloje mokosi vienas didžiausių romų tautybės vaikų skaičių, minėtų ugdymo įstaigų mokinių specialiuosius ugdymosi poreikius vertinusios pedagoginės psichologinės tarnybos – Akmenės rajono savivaldybės Pedagoginė psichologinė tarnyba (toliau – Akmenės PPT) ir Joniškio rajono švietimo centro pedagoginė psichologinė tarnyba (Joniškio PPT) – buvo paprašytos pateikti 22 romų tautybės vaikų pedagoginio psichologinio vertinimo išvadų (pažymų) ir protokolų kopijas.

3.3. Siekiant įvertinti, ar Žagarės specialiojoje mokykloje ir Dabikinės specialiojoje mokykloje besimokančių romų tautybės vaikų ugdymas specialiosiose mokyklose buvo rekomenduotas tikslingai, vadovaujantis Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 12 straipsnio 1 dalies 1 punkto, 14 straipsnio 1 dalies ir 15 straipsnio 1 dalies nuostatomis, taip pat remiantis Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2005 m. liepos 21 d. įsakymu Nr. ISAK-1523 patvirtintais Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro (toliau – SPPC) nuostatais (viena iš SPPC paskirčių – vykdyti specialiosios pedagoginės, specialiosios, psichologinės ir socialinės pedagoginės pagalbos teikimo stebėseną bei teikti metodinę pagalbą savivaldybių pedagoginėms psichologinėms tarnybos), SPPC specialistai buvo paprašyti išanalizuoti 22 romų tautybės mokinių specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo dokumentus (pateiktus Akmenės PPT ir Joniškio PPT) bei išsakyti nuomonę (pateikti išvadas) dėl šių vaikų specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimų bei rekomenduotų ugdymo įstaigų tikslingumo ir pagrįstumo.

3.4. Joniškio rajono savivaldybės administracija ir Akmenės rajono savivaldybės administracija buvo paprašytos informuoti apie atitinkamoje savivaldybėje gyvenančių romų tautybės asmenų (iš jų – vaikų) skaičių, pateikti visų rajono ugdymo įstaigų sąrašą, nurodant jas lankančių romų tautybės vaikų skaičių, taip pat išsakyti nuomonę apie žinomas romų tautybės vaikams kylančias problemas, susijusias su jų teisės į mokslą įgyvendinimu. Minėtų duomenų rinkimo tikslas – nustatyti specialiosiose ugdymo įstaigoje besimokančių romų tautybės mokinių santykinį procentą lyginant su visų atitinkamame rajone besimokančių romų tautybės vaikų skaičiumi.

3.5. Akmenės rajono Akmenės gimnazija, Naujosios Akmenės „Saulėtekio“ progimnazija“ ir Joniškio rajono Žagarės gimnazija paprašytos pateikti duomenis apie jas lankančius romų tautybės vaikus (jų gimimo metus, klasę, kurioje mokosi, galimai jų turimus specialiuosius ugdymosi poreikius ir pan.) ir jiems kylančias problemas, įstaigos galimybes teikti specialiųjų ugdymosi poreikių turintiems vaikams jiems reikalingas paslaugas (specialiąją pedagoginę ir mokytojo padėjėjo pagalbą bei kt.), taip pat priežastis, įtakojusias anksčiau jas lankusių romų tautybės vaikų tėvų apsisprendimą perkelti savo vaikus mokytis į specialiąją mokyklą (atsižvelgus į turimą informaciją, jog dalis Žagarės specialiojoje mokykloje ir Dabikinės specialiojoje mokykloje besimokančių vaikų yra perėję mokytis iš minėtų gimnazijų).

4. *Interviu – grupinė diskusija:*

4.1. Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus iniciatyva 2014 m. gegužės 15 d. Joniškio

rajono savivaldybės administracijoje įvyko pasitarimas dėl romų tautybės vaikų teisės į mokslą įgyvendinimo problemų, kuriame, siekiant išklausti visų Joniškio ir Akmenės rajonų suinteresuotų institucijų atstovų nuomones, buvo pakviesti dalyvauti Akmenės bei Joniškio rajonų savivaldybės administracijų Vaiko teisių apsaugos skyrių specialistai, Akmenės rajono savivaldybės pedagoginės psichologinės tarnybos ir Joniškio rajono švietimo centro atstovai bei Akmenės rajono Dabikinės specialiosios mokyklos ir Žagarės specialiosios mokyklos vadovai.

4.2. Žagarės specialiojoje mokykloje 2014 m. gegužės 15 d. buvo surengtas vaiko teisių apsaugos kontrolierės susitikimas su šioje ugdymo įstaigoje besimokančių romų tautybės mokinių tėvais (globėjais), siekiant betarpiškai išklausti jų nuomonę apie specialiojoje mokykloje gaunamas paslaugas, galimai vaikams kylančias problemas, sužinoti sprendimą leisti vaikus į specialiąją ugdymo įstaigą įtakojusius veiksnius.

Pagrindinės tyrimo rezultatų apibendrinime vartojamos sąvokos:

1. *Vaikas* – žmogus, neturintis 18 metų, išskyrus atvejus, kai įstatymai numato kitaip (Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 2 straipsnis).

2. *Mokinys* – asmuo, kuris mokosi (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 2 straipsnio 15 dalis)

3. *Specialioji mokykla* – mokykla, skirta mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdyti (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 14 straipsnio 7 dalis).

4. *Specialieji ugdymosi poreikiai* – pagalbos ir paslaugų ugdymo procese reikmė, atsirandanti dėl išskirtinių asmenų gabumų ar įgytų sutrikimų, nepalankių aplinkos veiksnių (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 2 straipsnio 24 dalis).

ROMŲ TAUTYBĖS VAIKŲ SKAIČIUS SPECIALIOJO UGDYMO ĮSTAIGOSE

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2004 m. birželio 8 d. nutarimo Nr. 695 „Dėl statistinės informacijos apie vaikus rodiklių sąrašo patvirtinimo“ nuostatomis, informacija apie ugdymo įstaigose besimokančių romų tautybės vaikų skaičių nėra renkama. Švietimo ir mokslo ministerija duomenis apie švietimo situaciją Lietuvoje renka tik pagal ugdymo įstaigų mokymo kalbą (ne pagal etninę mokinių kilmę), todėl oficialių ir tikslių duomenų apie ugdymo įstaigose besimokančių romų tautybės mokinių skaičių nėra. Atsižvelgus į tai, siekiant išsiaiškinti esamą padėtį ir pokyčius – palyginti tyrimo metu paaiškėjusius duomenis apie romų tautybės vaikų skaičių specialiojo ugdymo įstaigose su ankstesnių metų situacija, taip pat išsiaiškinti santykinį specialiųjų poreikių asmenų procentą specialiojo ugdymo įstaigose su bendru šios tautybės besimokančių nepilnamečių asmenų skaičiumi, tyrimo metu analizuojant duomenis buvo remtasi Kultūros ministerijos ir Etninių tyrimų instituto atliktais tyrimais bei surinkta medžiaga.

Kaip yra pastebėjęs Žmogaus teisių stebėjimo institutas (2005)², pastebimos neproporcingo romų moksleivių koncentracijos specialiosiose mokyklose tendencijos, netiesiogiai patvirtinančios, jog romų poreikiai bendrojo ugdymo mokyklose nėra tenkinami. Specialiojo ugdymo sistema iš dalies skatina romų tėvus leisti vaikus į specialiąsias mokyklas, tačiau jei socialinės pagalbos poreikiai būtų tenkinami kitokiais būdais, bent jau dalis moksleivių, dabar lankančių specialiąsias mokyklas, galėtų būti integruoti į bendrojo lavinimo sistemą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės atlikto tyrimo metu paaiškėjo, jog romų tautybės vaikų mokosi 11-oje specialiųjų mokyklų, o iš viso jose yra 50 tokių vaikų³ (*1 lentelė*). Didžiausias skaičius romų mokinių yra Akmenės rajono Dabikinės specialiojoje mokykloje ir Joniškio rajono Žagarės specialiojoje mokykloje – po 11.

² Žmogaus teisių stebėjimo institutas. Romai: situacijos apžvalga. 2005, Vilnius. P-18

https://www.hirmi.lt/uploaded/PDF%20dokai/TYRIMAI/Romai_situacijos%20apzvalga_2005.pdf

³ 2013 m. lapkričio mėnesio duomenys

1 lentelė. Romų tautybės mokinių skaičius specialiojo ugdymo įstaigose

Mokyklos pavadinimas	Romų tautybės mokinių skaičius
Akmenės rajono Dabikinės specialioji mokykla	11 ⁴
Joniškio rajono Žagarės specialioji mokykla	11 ⁵
Vilniaus Verkių mokykla-daugiafunkcinis centras	7
Klaipėdos Medeinės mokykla	6
Ukmergės „Ryto“ specialioji mokykla	5
Mažeikių „Jievaro“ pagrindinė mokykla	3
Vilkaviškio r. Kybartų „Rasos“ specialioji mokykla	2
Šiaulių „Ringuvos“ specialioji mokykla	2
Kauno specialioji mokykla	1
Vilniaus Šilo specialioji mokykla	1
Kėdainių specialioji mokykla	1
Iš viso:	50

Lyginant specialiosiose mokyklose besimokančių romų tautybės vaikų skaičių (50) su bendru romų moksleivių skaičiumi⁶ – 572, darytina išvada, jog specialiosiose mokyklose mokosi beveik 9 proc. (8.7 proc.) šios tautybės vaikų (1 grafikas).

Šį procentą lyginant su turimais duomenimis apie 2004 m. buvusią situaciją,⁷ t. y., kad iš viso tuo metu mokėsi 597 romų vaikai, iš kurių 75 buvo ugdomi specialiosiose mokyklose, matyti, jog šiuo metu specialiose mokyklose besimokančių romų vaikų skaičius yra sumažėjęs, nes 2004 m. šis santykis buvo lygus 12.6 proc. (1 grafikas). Kitų patikimų duomenų, kurie leistų palyginti skirtingų laikotarpių situacijas, nežinoma.

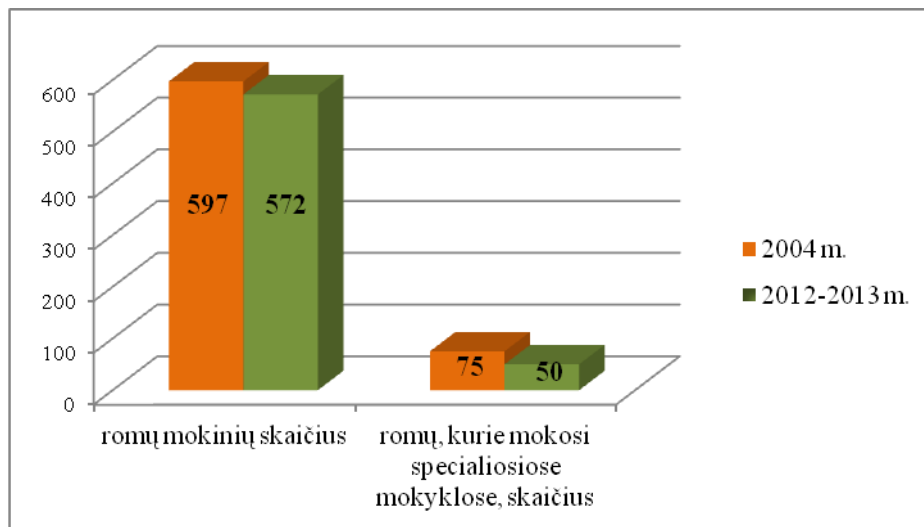
⁴ 2014 m. sausio mėnesį Akmenės rajono Dabikinės specialiojoje mokykloje mokėsi 10 romų tautybės vaikų (Akmenės rajono Dabikinės specialiosios mokyklos 2014 m. sausio 16 d. raštas Nr. S-4(1.16))

⁵ Romų tautybės mokinių skaičius, 2014 m. balandžio mėnesio duomenimis, pakito – romų tautybės šeimai išvykus iš Joniškio rajono savivaldybės, Joniškio rajono Žagarės specialiojoje mokykloje besimokančių romų tautybės vaikų skaičius sumažėjo iki 5 (lygių galimybių kontrolieriaus 2014 m. birželio 18 d. pažyma Nr. 14-SN-65, <http://www.lygybe.lt/lt/pazymos.html>)

⁶ Sociologinis tyrimas „Romų vaikų dalyvavimas švietimo sistemoje: Vilniaus miesto ir Ukmergės rajono savivaldybių palyginimas“, atliktas Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos užsakymu, vykdant Europos Komisijos užimtumo ir socialinio solidarumo PROGRESS programos finansuojamą projektą „C.A.F.E.: keisk požiūrį – siek lygybės“. Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas, 2012. P. 11.

⁷ Tadas Leončikas. Romų švietimo iššūkiai. Etninių tyrimų institutas, 2006 (http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2012/03/EtSt_Leoncik_2006.pdf)

1 grafikas. Romų tautybės mokinių skaičius specialiosiose mokyklose palyginimas su bendru besimokančių romų tautybės vaikų skaičiumi



Tyrimo metu, įvertinus paaiškėjusį faktą, jog Akmenės rajono savivaldybės ir Joniškio rajono savivaldybės specialiojo ugdymo įstaigose mokosi didžiausiais romų tautybės vaikų skaičius, buvo lyginamas ir minėtų savivaldybių specialiosiose ugdymo įstaigoje besimokančių romų tautybės mokinių santykinis procentas lyginant su visų atitinkamame rajone besimokančių romų tautybės vaikų skaičiumi. Įvertinus Akmenės rajono savivaldybės administracijos 2014 m. vasario 19 d. rašte Nr. S-506(6.10) pateiktą informaciją, kad iš viso šioje savivaldybėje bendrojo ugdymo ir specialiąsias mokyklas lanko 15 romų tautybės mokinių (iš jų: 3 mokiniai – Akmenės rajono Akmenės gimnaziją, 2 – Naujosios Akmenės „Saulėtekio“ progimnaziją ir 10 – Akmenės rajono Dabikinės specialiąją mokyklą), taip pat Joniškio rajono savivaldybės administracijos 2013 m. lapkričio 8 d. rašte Nr. (3.28)S-2305 pateiktus duomenis, jog iš viso savivaldybėje ugdymo įstaigas lanko 12 romų tautybės mokinių (iš jų: 1 mokinys – Joniškio rajono savivaldybės Žagarės gimnaziją, 11 – Joniškio rajono Žagarės specialiąją mokyklą) paaiškėjo, kad Akmenės rajono savivaldybėje 67 proc. romų tautybės vaikų mokosi specialioje mokykloje, o Joniškio rajono savivaldybėje – 92 proc. romų tautybės vaikų (2 lentelė).

2 lentelė. Romų tautybės mokinių skaičius Joniškio ir Akmenės rajonų savivaldybėse

Savivaldybė	Romų tautybės mokinių skaičius, iš jų:		Romų tautybės mokinių skaičius (proc.) specialiosiose mokyklose
	Bendrojo lavinimo mokyklose	Specialiosiose mokyklose	
Akmenės rajono savivaldybė	5	10	67 proc.
Joniškio rajono savivaldybė	1	11	92 proc.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, kaip vieną iš klausimų siekdama išsiaiškinti, dėl kokių priežasčių romų tautybės vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, dalis, lyginant su bendru mokinių skaičiumi Akmenės ir Joniškio rajonuose, ženkliai viršija šalies vidurkį (pavyzdžiui, specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių (nepriklausomai nuo tautybės) dalis, lyginant su bendru mokinių skaičiumi Lietuvoje, 2011 m. sudarė 11.9 proc.⁸), o specialiosiose mokyklose

⁸ Lietuvos švietimas skaičiais 2012 m. Bendrasis ugdymas, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerija ir Švietimo informacinių technologijų centras, 2012, Vilnius, P. 12.

mokosi po keletą ar visi vienos šeimos vaikai, 2014 m. gegužės 15 d. Joniškio rajono savivaldybės administracijoje inicijavo susitikimą su Akmenės bei Joniškio rajonų savivaldybės administracijų Vaiko teisių apsaugos skyrių specialistais, Akmenės rajono savivaldybės pedagoginės psichologinės tarnybos ir Joniškio rajono švietimo centro atstovais bei Akmenės rajono Dabikinės specialiosios mokyklos ir Žagarės specialiosios mokyklos vadovais. Pasitarimo metu Akmenės PPT ir Joniškio PPT psichologai pateikė nuomonę, jog vienas iš faktorių, nuo kurio priklauso intelektas – genetika, todėl labai dažnai atvejais mokiniai, kurių tėvai mokėsi specialiosiose mokyklose, taip pat įgyvendina savo teisę į mokslą šio tipo ugdymo įstaigose, ir šį faktą iš dalies patvirtina tai, jog Akmenės ir Joniškio rajonų specialiosiose mokyklose mokosi po kelis tos pačios šeimos vaikus. Pasak jų, nustačius vaikui intelekto sutrikimus, tėvai yra laisvi vaikui parinkti ugdymo įstaigą, o Joniškio ir Akmenės rajonų savivaldybėse gyvenantys romai, iškilus specializuotos pagalbos poreikiui jų vaikui, yra linkę sudaryti vaikų ugdymo(si) sutartis su specialiosiomis mokyklomis – dėl specialiosiose mokyklose gaunamos socialinės paramos, galimybės vaikams darbo dienomis gyventi ugdymo įstaigos bendrabutyje, didesnio mokytojų dėmesio vaikams (specialiųjų mokyklų klasėse mokosi mažesnis mokinių skaičius) ir pan.

MOKYMO SI SPECIALIOJO UGDYMO ĮSTAIGOSE PAGRINDAI

Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 28 ir 29 straipsnis įtvirtina vaiko teisę į mokslą, kartu apibrėždamas ir pagrindinius vaiko lavinimo tikslus: visapusiškai ugdyti vaiko asmenybę, protinius bei fizinius gebėjimus, parengti vaiką sąmoningam gyvenimui visuomenėje ir pan., t. y. sudaryti sąlygas vaikui išsiugdyti įgūdžius, mokymosi ir kitus gebėjimus, stiprinti žmogiškojo orumo suvokimą, savigarbą ir pasitikėjimą savimi⁹.

Esminės asmens teises švietimo srityje garantuoja ir Lietuvos Respublikos įstatymai.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 41 straipsnyje numatyta ne tik vaiko teisė į mokslą, bet ir pareiga vaikams iki 16 metų mokytis, taip pat pareiga tėvams ir kitiems vaiko globėjams (rūpintojams) imtis visų priemonių, užtikrinant šios teisės ir pareigos vykdymą. Be to, pareiga užtikrinti, kad būtų sudarytos realios galimybės ir sąlygos įgyti vaikui privalomą išsilavinimą tenka ir valstybei (jos institucijoms) (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 24 straipsnis).

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 35 straipsnio 2 dalies nuostatos įtvirtina vaiko teisės į mokslą garantijas – mokslas vaikams iki 16 metų yra privalomas, o tėvai ir kiti teisėti vaiko atstovai privalo sudaryti sąlygas vaikui įgyti privalomą išsilavinimą arba galimybę mokytis iki 16 metų. Atsižvelgdami į vaiko amžių ir jo išsilavinimo lygį, tėvai arba kiti teisėti vaiko atstovai turi teisę parinkti švietimo įstaigą, mokymosi formą bei metodus pagal vaiko protines ir fizines galias, įsitikinimus bei gabumus. Sprendžiant šį klausimą, atsižvelgiama į vaiko nuomonę.

Pažymėtina, kad tiek tarptautiniai, tiek nacionaliniai teisės aktai pripažįsta visų vaikų, taip pat ir specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų, teisę mokslą be jokios diskriminacijos (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 2, 23 ir 28 straipsniai), įtvirtindami būtinybę imtis teigiamų veiksmų, skatinančių sudaryti lygias galimybes specialiųjų ugdymosi poreikių vaikams. Siekiant sudaryti sąlygas, kad tokiam vaikui būtų prieinamos efektyvios paslaugos – galimybė gauti išsilavinimą, parengimą darbinei veiklai <...>, kad jis kuo labiau ištrauktų į socialinį gyvenimą, galėtų ugdyti savo asmenybę ir bręsti kultūriniu bei dvasiniu požiūriu, valstybės įpareigotos suteikti vaikui reikiamą ir tinkamą pagalbą, atitinkančią vaiko būklę ir jo tėvų (kitų juo besirūpinančių asmenų) padėtį (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 23 straipsnio 2 ir 3 dalis).

Jungtinių Tautų vaiko teisių komitetas, aiškinantis ir interpretuojantis Vaiko teisių konvencijos nuostatas, savo Bendrajame komentare Nr. 9 „Dėl neigaliųjų vaikų teisių“¹⁰ yra

http://www.smm.lt/uploads/lawacts/docs/667_3ce5e28c411c1e236256be0fe13c3c74.pdf

⁹ Committee on the Rights of the Child, General Comment 1, 2001, HRI/GEN/1/Rev. 5, para. 2

¹⁰

http://tbinternet.ohchr.org/_layouts/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=CRC%2fC%2fGC%2f9&Lang=en

pažymėjęs, kad integracijos tikslas gali būti pasiektas įvairiomis organizacinėmis priemonėmis, kuriomis gerbiamas vaikų skirtingumas, o integracija vykdoma atsižvelgiant į vaikų poreikius, užtikrinant glaudų bendradarbiavimą tarp mokytojų ir specialistų, kuriant neįgalių vaikų poreikius atitinkančius ugdymo planus, taip pat pritaikant mokytojų ruošimo programas, siekiant visapusiškai įgyvendinti integracinio švietimo filosofiją. Komitetas taip pat yra išreiškęs susirūpinimą tam tikrų vaikų grupių diskriminacija švietimo srityje, kuri pasireiškia: „<...> atimant iš asmens arba asmenų grupės galimybę siekti bet kokios rūšies ir bet kokio lygio išsilavinimo <...> (arba) leidžiant asmeniui arba asmenų grupei siekti tik žemesnio lygio išsilavinimo“ ir kitomis netiesioginėmis diskriminacijos formomis.¹¹

Valstybė yra įsipareigojusi užtikrinti, kad neįgalūs, specialiųjų poreikių turintys vaikai nebūtų šalinami iš bendros švietimo sistemos ir vaikams nebūtų atimta galimybė įgyti nemokamą ir privalomą išsilavinimą, kad visi vaikai turėtų galimybę įgyti integracinį, kokybišką ir nemokamą išsilavinimą lygiai su kitais asmenimis tose bendruomenėse, kuriose jie gyvena. Salamankos deklaracija (Salamankos deklaracija, Rekomendacijos dėl specialiojo ugdymo tobulinimo, 1994) skelbia, kad turintieji specialiųjų ugdymosi poreikių vaikai turi turėti galimybę lankyti įprastas mokyklas, kuriose ugdymas turi būti pritaikytas. Mokyklos, veiklą grindžiančios inkluzinio ugdymo filosofija, yra veiksmingiausios priemonės, padedančios kovoti su „kitokių“ diskriminacija ir atskirtimi, taip pat kurti tolerancija skirtybėms pagrįstą visuomenę, siekiant, kad visi jos nariai įgytų išsilavinimą pagal gebėjimus. Inkluzinio švietimo politikos formavimas – vienas iš Lietuvos švietimo strateginių uždavinių.

Mokinių, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdymą įgyvendina visos privalomąjį ir visuotinį švietimą teikiančios mokyklos, kiti švietimo teikėjai, atskirais atvejais – mokyklos (klasės), skirtos mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, ugdyti. Vaikams ir tėvams (globėjams, rūpintojams) turi būti sudarytos realios galimybės rinktis ugdymo formą ir ugdymo įstaigą bei užtikrinti specialiųjų poreikių turinčių vaikų teisę į mokslą.

Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas nustato, kad mokiniui suteikiama galimybė pagal gebėjimus ir polinkius rinktis švietimo programas, skirtingus jų variantus, švietimo programų modulius, dalykų kursų programas. Mokinys taip pat renkasi švietimo programą vykdančią mokyklą, kitą švietimo teikėją, mokymosi formą (Švietimo įstatymo 27 straipsnio 2 dalis). Taip pat turi teisę pasirinkti valstybinę, savivaldybės ar nevalstybinę mokyklą ir ją keisti (Švietimo įstatymo 29 straipsnio 1 dalis).

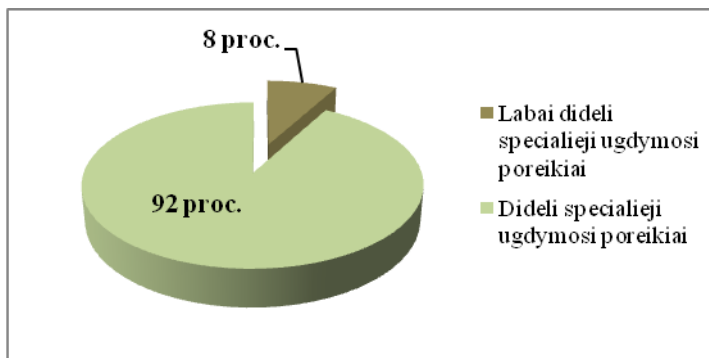
Švietimo įstatymo 34 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad mokiniui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių, jeigu jo tėvai (globėjai, rūpintojai) pageidauja, sudaromos sąlygos ugdytis arčiau jo gyvenamosios vietos esančioje ikimokyklinio ugdymo, bendrojo ugdymo mokykloje, profesinio mokymo įstaigoje arba bet kurioje valstybinėje, savivaldybės (regiono) mokykloje, skirtoje mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių. Mokyklą vaikui rekomenduoja pedagoginė psichologinė tarnyba.

Nuo 2011 m. rugsėjo 1 d., vadovaujantis Priėmimo į valstybinę ir savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklą, profesinio mokymo įstaigą bendrųjų kriterijų sąrašo (toliau – Kriterijų sąrašas), patvirtinto švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 20 d. įsakymu Nr. V-1369, 10.2.2.1 punktu, į specialiąsias mokyklas gali būti priimami tik mokiniai, turintys pedagoginės psichologinės tarnybos (ar švietimo pagalbos tarnybos) pažymą dėl nustatytų didelių ar labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių.

Įvertinus vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus atlikto tyrimo metu surinktą medžiagą apie specialiosiose mokyklose besimokantiems romų tautybės vaikams nustatytus specialiuosius ugdymosi poreikius paaiškėjo, kad 46 (92 proc.) romų tautybės vaikų, kurie mokosi specialiosiose mokyklose, yra nustatyti dideli specialieji ugdymosi poreikiai, o 4 (8 proc.) – labai dideli specialieji ugdymosi poreikiai (2 *grafikas*).

¹¹ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos įgyvendinimo vadovas. P. 281

2 grafikas. Romų tautybės vaikams, kurie mokosi specialiosiose mokyklose, nustatytų specialiųjų ugdymosi poreikių lygis



ROMŲ TAUTYBĖS VAIKŲ, KURIE MOKOSI SPECIALIOSIOSE MOKYKLOSE, AMŽIUS

Vadovaujantis Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 9 straipsnio 3 dalies nuostatomis, pagal pradinio ugdymo programą vaikas pradėdamas ugdyti, kai jam tais kalendoriniais metais sueina 7 metai. Atskiru atveju vaikas, kuriam tais kalendoriniais metais sueina 7 metai ir kuriam reikalinga nuolatinė kvalifikuotų specialistų pagalba bei sveiką tausojantis dienos režimas, tėvų (globėjų) prašymu švietimo ir mokslo ministro nustatyta tvarka vienus metus gali būti ugdomas ikimokyklinio ugdymo įstaigoje ar namuose pagal jo specialiesiems ugdymo poreikiams pritaikytą ugdymo programą.

Išanalizavus specialiųjų ugdymosi įstaigų pateiktą informaciją apie romų tautybės vaikų amžių paaiškėjo, kad tyrimo metu daugiausia mokinių, kurie mokosi specialiojoje mokykloje, buvo 12, 13 ir 14 metų amžiaus (atitinkamai 7, 8 ir 7 mokiniai). Kitų amžiaus grupių vaikų skaičius mažesnis: 7 m. – 1 vaikas, 8-9 m. – 9 vaikai, 10-11 m. – 6 vaikai, 15-16 m. – 7 vaikai, 17 m. – 1 vaikas, be to, yra besimokančių ir suaugusių (18 – 20 m.) asmenų – 4.

Be to, analizuojant duomenis buvo nustatyta, kad specialiosiose mokyklose romų tautybės vaikai dažniausiai pradėdavo mokytis (išskyrus vaikus, kurie prieš pradėdami mokytis specialiojo ugdymo įstaigose mokėsi bendrojo lavinimo mokyklose) jau sukakę 7 metų amžiaus arba kai priėmimo į mokyklą kalendoriniais metais jam sueidavo 7 metai (52 proc.), taip pat sukakę 8 metų amžiaus (22 proc.). Kitų vaikų amžius, pradėjusių mokytis specialiosiose mokyklose – nuo 9 iki 14 metų.

ROMŲ TAUTYBĖS VAIKŲ TEISĖS Į MOKSLĄ ĮGYVENDINIMAS

Lietuva, kaip ir kitos Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos dalyvės, yra įsipareigojusi gerbti ir garantuoti visas Konvencijoje numatytas teises kiekvienam vaikui, be jokios diskriminacijos, nepriklausomai nuo vaiko, jo tėvų arba teisėtų globėjų rasės, odos spalvos, lyties, kalbos, religijos, politinių ar kitokių pažiūrų, tautybės, etninės ar socialinės kilmės, turto, sveikatos ar kokių nors kitų aplinkybių ir imtis visų reikiamų priemonių, kad vaikas būtų apsaugotas nuo bet kokios diskriminacijos dėl vaiko tėvų, teisėtų globėjų ar kitų šeimos narių statuso, veiklos, pažiūrų ar įsitikinimų.

Vienas iš švietimo sistemos principų yra lygios galimybės – švietimo sistema yra socialiai teisinga, ji užtikrina asmens teisių įgyvendinimą, kiekvienam asmeniui ji laiduoja švietimo prieinamumą, bendrojo išsilavinimo bei pirmosios kvalifikacijos įgijimą ir sudaro sąlygas tobulinti turimą kvalifikaciją ar įgyti naują. Taigi, bet kuriam vaikui, nepriklausomai nuo jo ar jo tėvų tautybės turi būti garantuota teisė į mokslą lygių galimybių pagrindu, be jokios diskriminacijos.

Visgi tarptautinė šalių praktika ir atlikti apibendrinamieji tyrimai rodo, jog nediskriminavimo nuostatos, kiek tai susiję su romų tautybės vaikų teisės į mokslą įgyvendinimu, laikomasi ne visada.

Kaip yra pažymėjęs UNICEF¹² (2006), daug romų tautybės vaikų lanko atskiras mokyklas arba būna atskirti, kai lanko mokyklas kartu su kitos tautybės vaikais. Beveik 75 proc. romų vaikų Centrinėje ir Rytų Europoje yra patalpinti į specialiąsias mokyklas kartu su intelekto sutrikimus turinčiais vaikais ne dėl priežasčių, susijusių su jų sveikata. Daugeliu tokių atvejų, specialiosiose mokyklose besimokantys vaikai gauna paramą maistu, jiems nemokamai suteikiamos mokymosi priemonės ir transportas, jie taip pat gali gyventi ugdymo įstaigos bendrabutyje, todėl romų tautybės tėvai sutinka vesti vaikus mokytis į specialiąsias mokyklas, nesuprasdami ilgalaikių savo elgesio pasekmių.

Europos žmogaus teisių teismas taip pat ne kartą savo sprendimuose (D.H. v. Čekijos Respublika (Nr. 57325/00)¹³, Sampanis ir kiti v. Graikija (Nr. 32526/05)¹⁴, Oršuš ir kiti v. Kroatija (Nr. 15766/03)¹⁵ ir kt.) yra pasisakęs dėl nepagrįsto romų tautybės vaikų priskyrimo prie intelekto sutrikimų turinčių asmenų ir jų mokymosi specialiosiose mokyklose bei šios tautybės asmenų paskyrimo mokytis atskirose klasėse, tokiu būdu sudarant sąlygas jiems patirti psichologinę ir emocinę žalą, o kartu diskriminaciją.

Analizuojant Lietuvos patirtį, paminėtinas Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos 2011 m. atliktas tyrimas¹⁶ dėl Vilniaus „Saulėtekio“ vidurinėje mokykloje specialiai romų tautybės mokiniams suformuotos Č klasės, kurioje mokosi skirtingo amžiaus vaikai (įvertinus tyrimo metu gautus duomenis buvo prieita prie išvados, kad atskiros klasės sudarymas vienai etninei grupei ir jų segreguotas ugdymas yra neteisėtas, prieštaraujantis Lietuvos švietimo sistemos organizavimo principams).

Informacijos apie galimą romų tautybės vaikų diskriminavimo atvejį – Joniškio rajono Žagarės lopšelyje-darželyje „Vyšniukas“ (toliau – Darželis) veikiančią tik romų tautybės vaikų ikimokyklinio ugdymo grupę – buvo gauta ir šio vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus tyrimo metu. Atsižvelgdama į tai, vaiko teisių apsaugos kontrolierė 2014 m. kovo 14 d. raštu Nr. (6.1-2013-329)2-369 kreipėsi į minėto Darželio administraciją, prašydama pateikti išsamesnius duomenis apie šios ikimokyklinio ugdymo grupės sudarymo tikslus, lankančius vaikus, veiklos rezultatus ir kt. Darželio direktorė 2014 m. kovo 21 d. raštu Nr. (1.12)S-64 informavo, kad romų tautybės vaikų ikimokyklinio ugdymo grupė buvo suformuota bei veikė nuo 2012 m. rugsėjo 1 d. iki 2013 m. gegužės 2 d. Grupė buvo suformuota pačių romų iniciatyva, o auklėtojos pareigoms dirbti buvo priimta romų tautybės pedagogė. Ugdymas buvo teikiamas nemokamai, po keturias valandas per dieną, siekiant padėti romų tautybės vaikams lengviau adaptuotis įstaigoje. Visiems romų tautybės vaikams buvo sudaryta galimybė pasirinkti ugdymą ir kitose grupėse, tačiau norinčių lankyti kitas grupes neatsirado, nes tėvai nesutiko mokėti už vaikų išlaikymą darželyje. Iš viso 2012–2013 mokslo metais Darželį lankė 8 (aštuoni) romų tautybės vaikai, iš kurių 6 buvo pasirinkę specialiąją romų tautybės vaikų grupę. Romų tautybės specialioji vaikų grupė buvo uždaryta dėl vaikų ugdymo įstaigos nelankymo. Tėvai savo vaikų ugdymu nesidomi, bendrauja paviršutiniškai. Problemų dėl patekimo ugdytis romų tautybės vaikams Darželyje nėra, visi prašymai yra tenkinami, tačiau tėvams

¹² The State of the World's Children 2006 – Excluded and Invisible. UNICEF, 2006, P. 24.

http://www.google.lt/books?hl=lt&lr=&id=q8aQAYGwoHgC&oi=fnd&pg=PR6&dq=the+marginalization+of+Roma+communities+and+their+children&ots=5hwSb-wPGi&sig=kW97JZcTk6LKIXZK2IWHAgeJ0-E&redir_esc=y#v=onepage&q=roma&f=false

¹³ [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-2176193-2313650#{"itemid":\["003-2176193-2313650"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-2176193-2313650#{)

¹⁴ [http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-2378798-2552166#{"itemid":\["003-2378798-2552166"\]}](http://hudoc.echr.coe.int/sites/eng-press/pages/search.aspx?i=003-2378798-2552166#{)

¹⁵ [http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/\(Microsoft%20Word%20-%20Or.pdf](http://www.equalrightstrust.org/ertdocumentbank/(Microsoft%20Word%20-%20Or.pdf)

¹⁶ Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos veiklos 2011 m. ataskaita. <http://www.lygybe.lt/lt/metines-tarnybos-ataskaitos.html>. P. 89-94

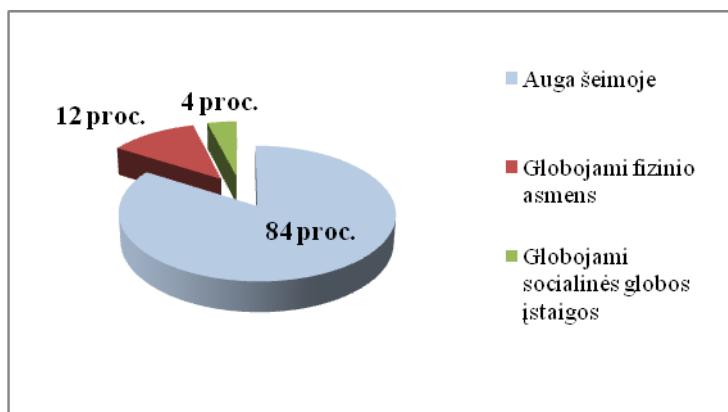
dažniausiai rūpi ne vaikų ugdymas, bet vaikų pamaitinimas. Daugelis romų tėvų siekia, kad jų vaikams darželyje visą savaitę būtų teikiamas nemokamas išlaikymas, juos pasiimant į savo šeimas tik savaitgaliais.

ŠEIMOS, IŠ KURIŲ KILĘ SPECIALIOSIOSE MOKYKLOSE BESIMOKANTYS ROMŲ TAUTYBĖS VAIKAI

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 3 straipsnyje įtvirtinta, kad teisėti vaiko atstovai yra tėvai, tėviviai, globėjai, rūpintojai ir kiti asmenys, kurie pagal įstatymą ar kitą teisės aktą privalo rūpintis vaiku, jį auklėti, globoti, atstovauti, ginti jo teises ir teisėtus interesus. Atitinkamai šie asmenys yra atsakingi ir už tinkamą vaikų teises į mokslą įgyvendinimą, pagrįstą geriausių vaiko interesų principo laikymusi, atsižvelgiant į vaiką kaip į asmenybę su savo pažiūromis (nuomone) bei į vaiką kaip specialiujų apsaugos priemonių reikalaujantį objektą.

Apibendrinus tyrimo metu gautus duomenis paaiškėjo, kad iš 50 romų tautybės vaikų, kurie mokosi specialiosiose mokyklose, 42 (84 proc.) auga ir gyvena savo tėvų šeimoje, 6 (12 proc.) yra globojami fizinio asmens šeimoje, o 2 (4 proc.) – iš vaikų socialinės globos įstaigų (3 grafikas).

3 grafikas. Šeimose augančių ir globojamų (rūpinamų) romų tautybės vaikų, kurie mokosi specialiosiose mokyklose, skaičius



Pažymėtina, kad 40 proc. šeimų, kurių vaikai lanko specialiąsias mokyklas, yra įrašytos į socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitą, vadovaujantis Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. liepos 28 d. įsakymu Nr. A1-212 patvirtintu šeimų Socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitos savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnyboje (skyriuje) tvarkos aprašu – nustačius vaiko teisių ir interesų pažeidimus šeimose, gavus informaciją apie tėvų padarytus vaiko teisių pažeidimus arba netinkamą tėvų gyvenimo būdą, dėl kurio nukenčia vaikų interesus.

MOKYMO SI SPECIALIOSIOSE MOKYKLOSE PRIEŽASTYS

Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 35 straipsnio 2 dalies 2 punkto ir Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 27 straipsnio 2 dalies nuostatose įtvirtinta, kad, atsižvelgdami į vaiko amžių ir jo išsilavinimo lygį, tėvai arba kiti teisėti vaiko atstovai turi teisę parinkti švietimo įstaigą, mokymosi formą bei metodus pagal vaiko protines ir fizines galias, įsitikinimus bei gabumus <...>.

Šiuolaikinėje visuomenėje bendrasis ugdymo uždavinys – atskleisti ir vystyti kiekvieno individo gebėjimo bei siekio potencialą, suteikti žinių ir įgūdžių, kurie padėtų socializuotis, nes

socialinių gebėjimų ir gabumų ugdymas padeda tapti pilnaverčiu visuomenės nariu ir aktyviai dalyvauti visuomeniniame gyvenime. Vienas iš būdų, padedančių pasiekti šį uždavinį, yra integruotas mokymas, kurį, manytina, reikėtų skatinti kuo anksčiau, jau ikimokykliniame amžiuje, tuo siekiant specialiųjų poreikių vaikams sudaryti galimybes išmokti adaptyvaus elgesio, ugdytis socialinius įgūdžius.

Specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų ugdymas Lietuvoje remiasi inkliuzinio ugdymo filosofija, t. y. švietimo paslaugų teikimo procese dedamos pastangos atsižvelgti į visų vaikų poreikių įvairovę, juos įtraukiant į ugdymąsi, kultūrinį ir visuomeninį gyvenimą, kartu mažinant atskirtį švietimo sistemoje. Kaip yra pažymėjęs UNESCO, visi žmonės skirtingi ir turi teisę tokiais būti, o ši samprata grįsta politine nuostata, jog, nepaisant skirtubių, piliečiai turi lygias teises naudotis tais pačiais visuomenės intelektualiais ir finansiniais ištekiais¹⁷. Visgi, kaip atkleidžia Europos specialiojo ugdymo plėtros agentūros apibendrinta šalių patirtis¹⁸, inkliuzinis ugdymas dažniausiai sėkmingai vykdomas pradinėje mokykloje, tuo tarpu vidurinėje mokykloje paprastai sukelia problemų. Mokymosi dalykų padaugėjimas bei skirtingos mokymo organizavimo strategijos sukelia rimtų sunkumų moksleivių integracijai vidurinėje mokykloje. Taip atsitinka dar ir dėl to, kad atotrūkis tarp specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų ir jų bendraamžių su amžiumi didėja. Jei mokymo organizavimo būdas pradinėse mokyklose daugeliu atveju leidžia vienam mokytojui dirbti su klase, kurioje keletas mokinių gali būti pažeidžiami mokymo programos atžvilgiu, tai yra neįmanoma vidurinėse mokyklose, kur dalykai specializuoti, o mokiniai migruoja iš vienos klasės į kitą, dirbdami su skirtingais mokytojais. Tokiu būdu kiekvieno moksleivio skirtingi poreikiai dažnai nepatenkinami.

Specialiųjų ugdymosi poreikių identifikavimas ir tenkinimas prasideda bendrojo lavinimo mokyklos klasėje, pritaikant ar individualizuojant priešmokyklinio, pradinio, pagrindinio ar vidurinio ugdymo bendrąsias programas. Kai toks ugdymas netenkina specialiųjų ugdymosi poreikių, mokinys gali būti ugdomas klasėje pasitelkiant mokyklos resursus (pavyzdžiui, mokytojo padėjėją), savivaldybėse veikiančių pedagoginių psichologinių tarnybų specialistų konsultacijas (pagalbą) ir pan. Jei akademiniai pasiekimai nėra pakankami, mokiniui gali būti teikiama intensyvesnė pagalba, nukreipiant mokyti į specialiąją mokyklos klasę ar specialiąją mokyklą (tokiais atvejais būtinas vaiko situacijos vertinimas pedagoginėje psichologinėje tarnyboje).

Remiantis tyrimo metu gautais ir apibendrintais duomenimis, 23 (46 proc.) romų tautybės vaikai iki jų perėjimo mokyti į specialiąsias ugdymo įstaigas buvo ugdomi bendrojo lavinimo mokyklose, iš jų: *gimnazijoje* – 17 (Akmenės rajono Dabikinės specialiosios mokyklos (10) ir Joniškio rajono Žagarės specialiosios mokyklos (7) mokiniai), *pagrindinėje mokykloje* – 4 (Ukmergės „Ryto“ specialiosios mokyklos, Klaipėdos „Medeinės“ mokyklos (2) ir Kėdainių specialiosios mokyklos mokiniai), *vidurinėje mokykloje ir progimnazijoje* – po 1 (Vilkaviškio rajono Kybartų „Rasos“ specialiosios mokyklos ir Ukmergės „Ryto“ specialiosios mokyklos mokiniai).

Analizuojant vaikų amžių, kurio sulaukę jie pradėdavo mokyti specialiosiose mokyklose, pastebėtina, jog dažniausiai perėjimo į kitą ugdymo įstaigos metu jie būdavo sukakę 8 m. (6 vaikai) ir 9 m. (5 vaikai). Kitų amžiaus grupių vaikų, perėjusių mokyti iš bendrojo ugdymo įstaigų į specialiąsias mokyklas, skaičius mažesnis: 10 m. ir 11 m. – po 4 vaikus, 7 m. – 3 vaikai, o 12 m. – 1 vaikas.

Tačiau tyrimo metu paaiškėjo ir keletas atvejų, kai romų tautybės mokiniui ugdymas specialiojoje mokykloje buvo nutrauktas. Apie tai informavo 3 (trys) ugdymo įstaigos – Ukmergės „Ryto“ specialioji mokykla, Šiaulių „Ringuvos“ specialioji mokykla ir Panevėžio specialioji

¹⁷ Inkliuzinio švietimo politikos gairės. UNESCO, 2009. http://www.inclusive-education-in-action.org/iea/dokumente/upload/72074_177849e.pdf

¹⁸ European Agency for Development in Special Needs Education. Thematic publication: Special Needs Education in Europe, 2003. http://www.european-agency.org/sites/default/files/special-needs-education-in-europe_sne_europe_en.pdf

mokykla. Iš viso tokių atvejų, minėtų ugdymo įstaigų pateiktais duomenis, yra buvę 3 (trys): dėl labai aukštų sportinių pasiekimų (2012 m.) (Šiaulių „Ringuvos“ specialiąją mokyklą lankęs romų tautybės mokinys); padarius pažangą ikimokyklinėje ugdymo grupėje (2013 m.) (Ukmergės „Ryto“ specialiosios mokyklos mokinys); teismo sprendimu paskyrus mokiniui atlikti bausmę Kauno nepilnamečių tardymo izoliatoriuje-pataisos namuose (2011 m.) (Panevėžio specialiosios mokyklos mokinys).

Analizuojant priežastis, įtakojušias tėvų apsisprendimą leisti vaikus mokytis specialiojo ugdymo įstaigoje, kai, remiantis bendrojo lavinimo mokyklų pateikta informacija, specialiuju ugdymosi poreikių vaikams būtų galimybė mokytis ir įprastoje mokykloje, gaunant specialiojo pedagogo ar mokytojo padėjėjo pagalbą, taip pat į pagalbą teikimo procesą įtraukiant ir kitus specialistus (psichologą, socialinį pedagogą ar kt.), paaiškėjo, kad pagrindiniai veiksniai yra šie:

- nesėkminga adaptacija pradėjus mokytis pagal pradinio ugdymo programą arba perėjus mokytis pagal pagrindinio ugdymo programą.
Nepasirengimas mokyklai (neišlavinta smulkioji motorika, priešmokyklinio ugdymo nebuvimas) ir socialinių įgūdžių stoka dažnai įvardijamos kaip pagrindinės sudėtingos romų vaikų adaptacijos mokykloje priežastys. Šie veiksniai kartu su ribotomis tėvų galimybėmis padėti vaikui namuose (didelė dalis romų tėvų yra neraštingi arba baigę tik pradinę mokyklą) lemia romų vaikų akademinį atsilikimą mokykloje – vaikai gana greitai savo žiniomis ima atsilikti nuo klasės draugų, savarankiškai neatlieka namų darbų¹⁹
- lengvesnė adaptacija mažesnėje ugdymo įstaigoje (specialiojoje mokykloje), kur klasėse esantis nedidelis mokinių skaičius leidžia užtikrinti besimokantiems vaikams sąlyginai didesnę mokytojų dėmesį.
- mažesnė patyčių tikimybė dėl vienodos visų besimokančių vaikų, turinčių specialiuju ugdymosi poreikių, padėties.
- specialiosiose mokyklose gaunama socialinė parama (specialiojoje mokykloje vaikams keletą kartų per dieną teikiamas nemokamas maitinimas, aprūpinimas mokymosi priemonėmis ir pan., kas yra didelė pagalba skurdžiau gyvenančioms, neturinčioms darbo ir daugiavaikėms romų šeimoms).
- galimybė vaikams gyventi darbo dienomis specialiosios ugdymo įstaigos bendrabutyje.

Šį faktą patvirtina tai, jog, remiantis tyrimo metu gautais duomenimis, 18 (36 proc.) romų tautybės vaikų darbo dienomis lieka gyventi specialiosios ugdymo įstaigos bendrabutyje.

Iš dalies analogiškas priežastis, paskatinusias tėvus priimti sprendimą keisti vaikui ugdymo įstaigą (pereiti mokytis į specialiąją mokyklą) nurodė ir 2014 m. gegužės 15 d. susitikime su vaiko teisių apsaugos kontroliere Joniškio rajono Žagarės specialiojoje mokykloje dalyvavę romų tautybės vaikų tėvai (globėjai). Jie teigė esantys patenkinti tokiu savo sprendimu, kaip argumentus apie specialiuju mokyklų privalumus ir bendrojo lavinimo mokyklų trūkumus nurodydami šiuos: specialiojoje mokykloje vaikui skiriamas didesnis dėmesys ir suteikiama didesnė mokytojų pagalba ugdymo procese, dėl ko pagerėjo ugdymosi rezultatai, vaikai įgijo žinių (išmoko skaityti ir rašyti, ko nemokėjo bendrojo ugdymo įstaigoje, kurioje prieš tai mokėsi²⁰); specialiojoje mokykloje vaikas jaučiasi saugiau nei bendrojo lavinimo mokykloje, nes patiria mažiau patyčių, yra rečiau skriaudžiamas, jaučia mažesnę atskirtį ir pan.; specialiojoje mokykloje glaudesnis tėvų ir mokytojų bendravimas; specialiojoje mokykloje vaikai dažniau įtraukiami į meninę ir kultūrinę veiklą, turi daugiau galimybių visapusiškai socializacijai.

¹⁹ Sociologinis tyrimas „Romų vaikų dalyvavimas švietimo sistemoje: Vilniaus miesto ir Ukmergės rajono savivaldybių palyginimas“, atliktas Lygių galimybių kontrolieriaus tarnybos užsakymu, vykdamas Europos Komisijos užimtumo ir socialinio solidarumo PROGRESS programos finansuojamą projektą „C.A.F.E.: keisk požiūrį – siek lygybės“. Lietuvos socialinių tyrimų centro Etninių tyrimų institutas, 2012. P. 12.

²⁰ Akmenės rajono Dabikinės specialiosios mokyklos direktorė B. A. Jakaitienė ir Joniškio rajono Žagarės specialiosios mokyklos direktorė S. Kukanauskienė 2014 m. gegužės 15 d. Joniškio rajono savivaldybės administracijoje įvykusio pasitarimo su vaiko teisių apsaugos kontroliere metu taip pat nurodė, jog pasitaiko atvejų, kai vaikai specialiosios mokyklos 5 ar net 7 klase pradeda lankyti nemokėdami skaityti/rašyti.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės nuomone, kiekvienas vaikas iš prigimties yra individualybė, todėl būtina organizuoti ugdymo(si) procesą taip, kad jis atitiktų kiekvieno vaiko ypatumus. Pedagogai turi žinoti mokinių protinės ir praktinės veiklos galimybes, jų žinias ir patirtį, gabumus, mokymosi stilių, kitas individualias skirtybes ir atsižvelgti į tai organizuodami ugdymo procesą. Nors tyrimo metu nuomonė apie ugdymo procesą bendrojo ugdymo įstaigoje buvo išklaudyta nedidelės romų tautybės asmenų (tėvų, globėjų) grupės, visgi manytina, jog tai rodo poreikį stiprinti bendrojo lavinimo mokyklose dirbančių mokytojų kompetenciją, kiek tai susiję su specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų ugdymu, skatinti kurti bendravimu ir bendradarbiavimu paremtus mokytojų ir tėvų santykius, didesnę dėmesį skirti vaikų socializacijai, ypač atkreipiant dėmesį į tarpkultūrinius skirtumus, tautinės mažumos kultūrinę specifiką ir pan.

Atitinkamai, įvertinus tyrimo metu gautą medžiagą apie Joniškio ir Akmenės rajonų specialiosiose mokyklose romų tautybės vaikams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių, sudarytas sąlygas ugdymuisi išsakytina nuomonė, jog, įgyvendinama švietimo uždavinius, Joniškio rajono Žagarės specialioji mokykla greta švietimo principų laikosi ir specialiojo ugdymo principų – lygių galimybių (vienodų ugdymo ir ugdymosi sąlygų sudarymas specialiųjų poreikių asmenims kaip ir kitiems bendruomenės nariams), integracijos (specialiųjų poreikių asmenų ugdymas ir ugdymasis kartu su kitais bendruomenės nariais bei lygiateisis dalyvavimas bendruomenės gyvenime), visuotinio (visų specialiųjų poreikių asmenų ugdymas), perimamumo ir lankstumo (bendrojo ir specialiojo ugdymo įstaigų suderinta veikla, laiduojanti specialiųjų poreikių asmenų ugdymo ir ugdymosi tęstinumą), ugdymo funkcionalumo (specialiųjų poreikių asmenų savarankiškumo ir gebėjimo gyventi vietos bendruomenėje ugdymas) bei kt., kas leidžia užtikrinti visapusišką šių vaikų ugdymą, kartu nesudarant jiems sąlygų patirti diskriminacijos dėl jų tautybės.

ROMŲ TAUTYBĖS VAIKŲ MOKYMOSI SPECIALIOSIOSE UGDYMO ĮSTAIGOSE PAGRĮSTUMAS

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, siekdama įvertinti, ar romų tautybės vaikų ugdymas specialiosiose mokyklose pagrįstas, tyrimo metu priėmė sprendimą patikrinti Žagarės specialiojoje mokykloje ir Dabikinės specialiojoje mokykloje besimokančių šios tautybės mokinių specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimų išvadas. Tokiu būdu, bendradarbiaujant su Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centru, iš viso buvo išanalizuoti 22 romų tautybės mokinių specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo dokumentai (pedagoginio psichologinio vertinimo išvadų protokolai, pažymos dėl specialiojo ugdymosi ir (ar) švietimo pagalbos skyrimo, vertinimo metu atliktos vaikų užduotys, skirtos įvertinti jų intelektualius gebėjimus, turimas bendrąsias ir matematinės žinias ir kt., specialistų – logopedo, psichologo ir kt. – išvados ir pan.).

Išanalizavęs dokumentus, Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centras 2014 m. balandžio 9 d. raštu Nr. V5-86 informavo vaiko teisių apsaugos kontrolierę, kad tik vienas mokinys nepagrįstai mokosi specialiojoje mokykloje (Joniškio rajono Žagarės specialiojoje mokykloje²¹), nes jam yra nustatyti bendrieji mokymosi sutrikimai ir vidutiniai specialieji ugdymosi poreikiai (rekomenduojant ugdyti pritaikant lietuvių ir užsienio kalbos, matematikos, socialinio ir gamtamokslinio ugdymo Bendrąsias programas), o ne dideli ar labai dideli specialieji ugdymosi poreikiai, kaip tai reikalaujama pagal Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 29 straipsnio 4 dalies bei Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 20 d. įsakymu Nr. V-1369

²¹ Vaiko teisių apsaugos kontrolierė raštu atkreipė Joniškio rajono Žagarės specialiosios mokyklos direktorės A. Karečkienės dėmesį į atlikto tyrimo metu nustatytą pažeidimą, susijusį su asmens, neturinčio didelių ar labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių, mokymusi specialiojoje mokykloje. Atitinkamai mokyklai buvo pateiktas siūlymas imtis priemonių, kad mokinių tėvai laiku pateiktų ugdymo įstaigai vaiko pedagoginio psichologinio vertinimo išvadas (pažymas dėl specialiojo ugdymosi ir (ar) švietimo pagalbos skyrimo), taip pat kad vaikai į specialiąją mokyklą būtų priimami ir mokytųsi joje laikantis nustatyto teisinio reglamentavimo, atsižvelgiant į vaikų teisėtus interesus.

patvirtinto Priėmimo į valstybinę ir savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklą, profesinio mokymo įstaigą bendrųjų kriterijų sąrašo 10.2.2.1 punkto nuostatas, norint mokytis specialiojoje mokykloje.

Visiems kitiems mokiniams nustatyti dideli arba labai dideli specialieji ugdymosi poreikiai dėl intelekto sutrikimo bei rekomenduota ugdyti individualizuojant bendrąsias programas, kas sudaro pagrindą jiems būti ugdomiems atitinkamai Žagarės specialiojoje mokykloje ir Dabikinės specialiojoje mokykloje.

Kaip pažymėjo SPPC, mokiniai, kuriuos rekomenduojama ugdyti individualizuojant Bendrąsias programas, gali būti ugdomi bendrojo ugdymo bendrojoje mokykloje arba bendrojo ugdymo mokykloje (klasėje), skirtoje mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių. Vadovaudamasi Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo nuostatomis, pedagoginė psichologinė tarnyba rekomenduoja mokyklą specialiųjų ugdymosi poreikių turinčiam mokiniui, tačiau galutinį sprendimą priima tėvai (globėjai, rūpintojai).

SPPC tyrimas, atliktas vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus prašymu, taip pat atskleidė faktą, kad, nepaisant šešioms mokiniams Joniškio rajono švietimo centro rekomenduoto atlikti pakartotinio specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo 2013-2014 m., keletui jų toks vertinimas pakartotinai atliktas nebuvo. Kaip paaiškino Joniškio rajono švietimo centras 2014 m. kovo 26 d. raštu Nr. S-44 (2.3) „Dėl romų tautybės vaikų vertinimo Joniškio rajono pedagoginėje psichologinėje tarnyboje“, Joniškio rajono švietimo centro Pedagoginė psichologinė tarnyba pradėjo vertinti Žagarės specialiosios mokyklos mokinių specialiuosius ugdymosi poreikius 2010 m. liepos mėnesį. 2011 m., pasikeitus teisės aktams, reglamentuojantiems specialųjį ugdymą, pedagoginės psichologinės tarnybos specialistai išanalizavo mokyklos pateiktus dokumentus ir atnaujino specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių mokinių pažymą dėl specialiojo ugdymo skyrimo. Pakartotinis įvertinimas buvo atliktas arba rekomenduotas atlikti tiems mokiniams, kurie pirmą kartą buvo vertinti jaunesniame nei 11 m amžiuje ir/ar nebuvo lankę ikimokyklinio ugdymo mokyklos, siekiant įvertinti jų ugdymosi pažangą bei patikslinti specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimo išvadas. Pakartotinis specialiųjų ugdymosi poreikių įvertinimas 2013-2014 m. keletui mokinių nebuvo atliktas dėl objektyvių priežasčių, tačiau jį atlikti planuojama artimiausiu metu, siekiant patikslinti išvadas dėl specialiųjų ugdymosi poreikių grupės, lygio ir rekomenduoti specialųjį ugdymą ar švietimo pagalbos teikimą.

Nepagrįsto mokinio mokymosi Žagarės specialiojoje mokykloje priežastys buvo aiškintos ir jau aukščiau minėto Joniškio rajono savivaldybėje 2014 m. gegužės 15 d. įvykusio pasitarimo, skirto romų tautybės vaikų teisės į mokslą įgyvendinimo problemoms aptarti, metu. Žagarės specialiosios mokyklos direktorė pateikė vaiko teisių apsaugos kontrolieriui informaciją, kad mokykloje besimokančio romų tautybės vaiko specialieji ugdymosi poreikiai pirmą kartą Pedagoginėje psichologinėje tarnyboje buvo įvertinti jam mokantis pradinėje klasėje. Iškilus poreikiui atlikti pakartotinį vertinimą, jis buvo atliktas Joniškio pedagoginėje psichologinėje tarnyboje, tačiau mokinio motina, nors prašoma, ilgą laiką mokyklai nepateikė vertinimo išvados (pažymos), todėl faktas, kad mokinys nebeturėtų mokytis specialiojoje mokykloje paaiškėjo jam mokantis jau 9-oje klasėje (vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus atliekamo tyrimo metu mokinys mokėsi 10 specialiojoje klasėje). Perkelti vaiką mokytis į bendrojo ugdymo bendrąją mokyklą motina kategoriškai atsisakė teigdama, kad „arba vaikas lankys specialiąją mokyklą, arba nesimokys niekur“, todėl mokinys buvo paliktas mokytis specialiojoje mokykloje, atsižvelgus į jo interesus bei siekį, kad vaikas įgytų išsilavinimą.

Atsižvelgus į gautus duomenis darytina išvada, kad nors tyrimo metu ir buvo nustatytas vienas nepagrįsto romų tautybės vaiko mokymosi specialiojoje mokykloje faktas, tačiau apskritai šios tautybės vaikų mokymasis specialiosiose mokyklose nėra susijęs su jų etnine kilme, t. y. visais atvejais siekiama ir dedamos pastangos, kad, priklausomai nuo turimų gebėjimų, romų tautybės vaikai įgytų išsilavinimą ir gautų ugdymo paslaugas, atitinkančias jų gebėjimus, poreikius, polinkius ir turimą negalią. Be to, nors ir mokydamiesi specialiosiose mokyklose, tačiau gaudami ugdymo paslaugas kartu su visais kitais vaikais, būdami įtraukti į įvairias veiklas ir turėdami galimybes aktyviai dalyvauti visuomeninėje veikloje, romų tautybės vaikai, besimokantys

specialiosiose mokyklose, nėra izoliuoti nuo visuomenės ir turi pakankamas galimybes tolimesniam asmeniniam tobulėjimui bei įgūdžių plėtojimui.

Pastebėtina ir tai, jog tyrimo metu buvo aiškinamasi ir kitos galimos romų tautybės vaikų nepagrįsto priskyrimo prie didelių ar labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių asmenų, atliekant jų vertinimą pedagoginėse psichologinėse tarnybose, galimybės ir tikimybė – dėl kalbos nemokėjimo (yra vaikų, kalbančių tik romų kalba, kurios specialistai, vertinantys romų tautybės vaiko specialiuosius ugdymo poreikius, nemoka ir nesupranta. Iškilus tokiai situacijai, kaip nurodė VŠĮ „Romų visuomenės centras“ direktorė S. Novopolskaja, Vilniaus miesto ir Vilniaus rajono pedagoginės psichologinės tarnybos kreipiasi dėl vertėjo pagalbos); galimai tėvų specialistams daromo psichologinio spaudimo bei tėvų nurodymo vaikams neatsakinėti į specialistų užduodamus klausimus ir neatlikti pateikiamų užduočių, kad vaikas būtų pripažintas turintis didelius ar labai didelius specialiuosius ugdymosi poreikius, o tėvai, atitinkamai, turėtų galimybę kaip ugdymo įstaigą vaikui parinkti specialiąją mokyklą (neformalių susitikimų su pedagoginių psichologinių tarnybų atstovais metu paaiškėjusi aplinkybė). Dėl minėtos priežasties, siekdama išsiaiškinti esamą situaciją Akmenės ir Joniškio rajonų savivaldybėse, kuriose yra didžiausias procentinis skaičius specialiosiose mokyklose besimokančių romų tautybės vaikų, vaiko teisių apsaugos kontrolierė 2014 m. sausio 7 d. raštais Nr. (6.1-2013-329)2-22 ir Nr. (6.1-2013-329)2-23 kreipėsi į, atitinkamai, Joniškio rajono švietimo centrą ir Akmenės rajono savivaldybės pedagoginę psichologinę tarnybą, prašydama pateikti informaciją, ar, vertinant romų tautybės vaikų specialiuosius ugdymosi poreikius, atsižvelgiama į romų, kaip tautybės, specifiką (galimai skirtingą jų kultūrą, gyvenimo būdą ir pan.), ar, tokiu atveju, užduotys vaikams yra adaptuojamos, kaip sprendžiama galima lietuvių kalbos nemokėjimo problema ir pan.

Akmenės rajono savivaldybės pedagoginė psichologinė tarnyba 2014 m. sausio 28 d. raštu Nr. S-10 informavo, jog, vertinant romų tautybės vaikų specialiuosius ugdymosi poreikius, į romų, kaip tautybės, specifiką nėra galimybės atsižvelgti. Pedagoginis psichologinis tyrimas atliekamas lietuvių kalba, nes vaikai atvyksta iš mokyklų, kuriose ugdymas vyksta lietuvių kalba. Intelektas vertinamas standartizuota WISC-III LT metodika, pedagoginis vertinimas atliekamas pateikiant Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos bei Specialiosios pedagogikos ir psichologijos centro rekomenduotas „Mokinių žinių ir pasiekimų vertinimo pedagoginėje psichologinėje tarnyboje užduotis“, logopedas kalbą vertina naudodamas užduotis, rekomenduotas „Logopedo knygoje“.

Joniškio rajono švietimo centras 2014 m. kovo 6 d. raštu Nr. S-39(2.3) informavo, kad Joniškio rajone gyvenantys romų tautybės vaikai nuo gimimo gyvena Lietuvoje, jie supranta ir bendrauja lietuvių kalba, todėl jų specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimo metu nebuvo poreikio pritaikyti vertinimo metodikos, buvo naudojama Lietuvoje standartizuota WISC-III metodika. Romų tautybės vaikai, kaip ir kiti vaikai, turi galimybę vertinimo metu paklausti ir pasitikslinti užduotis. Kitų specialistų vertinimo metu užduotys yra pritaikomos pagal vaiko galimybes, tikslinamos sąvokos, pasitikslinama, ar mokinys supranta instrukcijas.

Pasitarimo 2014 m. gegužės 15 d. Joniškio rajono savivaldybėje su vaiko teisių apsaugos kontroliere metu abi minėtos įstaigos dar kartą patvirtino, kad jų praktikoje nėra buvę iškilusio poreikio atlikti romų tautybės vaiko specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimą ne lietuvių kalba. Be to, buvo pabrėžta, jog, nepriklausomai nuo tautybės, visais atvejais stengiamasi sudaryti kuo palankesnes sąlygas vertinamam vaikui – duodama jam laiko apsiprasti aplinkoje, pakartojamos ir paaiškinamos nesuprantamos užduotys. Pasitarimo metu Joniškio rajono švietimo centro ir Akmenės rajono savivaldybės pedagoginės psichologinės tarnybos atstovai taip pat atmetė tėvų galimybes savo veiksmais (darant spaudimą specialistams; nurodžius vaikams nekalbėti ir neatlikti specialistų pateikiamų užduočių) įtakoti vertinimo rezultatus, nes esama vertinimo metodika ir reikalavimai nesudaro galimybių piktnaudžiauti. Kaip pabrėžė specialistai, vertinant ir taikant intelekto vertinimo metodiką, tiriant galimą nežymų protinį atsilikimą, galima pastebėti vaiko mąstymo ir suvokimo specifiškumą, taip pat įsitikinti, jog vaikas iš tiesų negali pademonstruoti

geresnių rezultatų, o jo mąstymas ir suvokimas yra labai ribotas. Šios tarnybos tėvams „nepataikauja“, be to, neturi tikslo ir intereso nukreipti vaikus mokytis į tam tikrą mokyklą.

Įvertinus aukščiau nurodytą informaciją išsakytina nuomonė, jog Lietuvoje esanti vaikų specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimo sistema, taikomos metodikos bei, konkrečiais atskirais atvejais, specialistų taikomos priemonės (vertėjo užtikrinimas, vaikui palankios aplinkos sudarymas ir pan.) leidžia užtikrinti objektyvų vaiko gebėjimų įvertinimą, taip pat atitinkamai užtikrinti, kad specialiosiose mokyklose mokytųsi, teisės aktų reglamentuota tvarka, tik iš tiesų didelių ir labai didelių specialiųjų poreikių turintys vaikai (iš jų – ir romų tautybės vaikai), t. y., manytina, jog nėra pagrindo konstatuoti, jog romų tautybės vaikai gali patirti diskriminaciją ir (ar) segregaciją vertinant jų ugdymosi poreikius bei nukreipiant (pasiūlant vaiko tėvams ir pan.) ugdyti(is) specialiojoje mokykloje.

PAGRINDINĖS ROMŲ TAUTYBĖS VAIKAMS KYLANČIOS PROBLEMOS ĮGYVENDINANT TEISĘ Į MOKSLĄ

Romų švietimas – tai pagrindinė kovos su socialine atskirtimi priemonė, todėl romų vaikų mokymas(is) yra vienas iš svarbiausių uždavinių, sprendžiant jų socializacijos problemas.

Vaikų ugdymas visų pirma prasideda šeimoje, todėl svarbu joms aiškinti vaiko ugdymo naudą ir būtinybę vaikus ugdyti kuo ankstesniame amžiuje, skatinti tėvus labiau įsitraukti į mokyklos bendruomenės veiklą ir vaiko ugdymosi kontrolę, kartu formuojant glaudesnius santykius su mokykla, kas gali ne tik palengvinti vaikui ugdymąsi, bet ir patį jo socializacijos mokykloje procesą. Kartu, manytina, svarbu užtikrinti, jog šeimoje ir mokykloje būtų diegiami vienodi reikalavimai, vertybės ir elgesio normos.

Tokias išvadas dėl atitinkamų priemonių tikslingumo suponuoja vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus atlikto tyrimo metu ugdymo įstaigų bei kitų suinteresuotų institucijų nurodytos romų tautybės vaikų teisės į mokslą įgyvendinimo problemos, kurios, kaip matyti išanalizavus ankstesnių metų mokslinius straipsnius²², vis dar yra išlikusios daugeliu atvejų tokios pačios:

- nepakankama mokymosi motyvacija, kurią dar labiau didina šeimų ekonominė ir socialinė atskirtis, skurdas, todėl romų specifinių socialinių bei švietimo poreikių pripažinimas galėtų pagerinti jų padėtį bendrajame švietime.
- nesistemingas mokyklos lankymas (praleistas kelių dienų pamokas tėvai pateisina parašydami raštelius, kad jų vaikas pramiegojo, skaudėjo galvą, neturėjo batų, neišdžiūvo rūbai, reikėjo prižiūrėti mažesnius brolius/seseris ir pan.).
- vėlavimas į pamokas dėl galimos nepakankamos tėvų priežiūros.
- dėl mokyklos nelankymo ir neruošiamų namų darbų atitinkamai kylantys mokymosi sunkumai
- tinkamų sąlygų mokytis namuose trūkumas
- ribotos tėvų galimybės padėti vaikams, kai jiems reikalinga pagalba (pavyzdžiui, ruošiant namų darbus) dėl neturimo pakankamo išsilavinimo.
- Drausmės ir elgesio problemos mokykloje (romų tautybės vaikams dėl skirtingo elgesio, temperamento ir kultūrinių vertybių skirtumų yra sunkiau suprasti ir laikytis mokinio taisyklių, spręsti konfliktines situacijas, iškylančias su kitais vaikais ir mokytojais, adaptuotis ugdymo įstaigoje).

²² 1. Štuopytė E. Romų vaikų socializacijos ypatumai. Socialinis darbas 2008, 7(3). P. 140-147

2. Romų visuomenės centras. Prosocialus požiūris ir metodologija tiriant socialinių kompetencijų trūkumo ir ankstyvo pasitraukimo iš mokyklos sąsajas: romų vaikų atvejis Lietuvoje. http://www.era-edu.com/cs/vm/ProSAVE/Download/Lithuania_PSCLUB_NationalResearch_LT.pdf

3. Tadas Leončikas. Romų švietimo iššūkiai. Etninių tyrimų institutas, 2006 (http://www.ces.lt/wp-content/uploads/2012/03/EtSt_Leoncikis_2006.pdf)

- Nepakankamas tėvų bendravimas ir bendradarbiavimas su mokykla, domėjimasis vaikams išskylančiomis problemomis, jų ugdymo(si) pasiekimais ir pan., nesilankymas mokykloje ir nedalyvavimas bendruose mokinių–tėvų renginiuose.
- Nepakankamas tėvų dėmesys vaikų higienai, rūbams ir avalynei.
- Nepakankamas romų vaikų įtraukimas į sistemingą ikimokyklinį ugdymą, dėl ko jie iš dalies neįgyja socialinių įgūdžių, kurių reikia adaptuojantis mokykloje.
- Ankstyvas pasitraukimas iš ugdymo įstaigų, sietinas su romų tautos tradicijomis.
- Vaiko problemų sprendimas fizinėmis bausmėmis, naudojant grasinimus ir gąsdinimus (atitinkamai šeimos bendravimo modelį vaikai dažnai taiko ugdymo įstaigoje).

Tiesa, keletas specialiojo ugdymo įstaigų (Ukmergės „Ryto“ specialioji mokykla ir Šiaulių „Ringuvos“ specialioji mokykla) nurodė, kad didelių problemų, susijusių su romų tautybės vaikų teisės į mokslą įgyvendinimu, nekyla – tėvai lankosi mokykloje, domisi vaikų ugdymu bei pasiekimais, esant dažnesniam poreikiui, ryšiai su tėvais palaikomi telefonu.

Be to, įvertinus tyrimo metu Akmenės rajono jaunimo ir suaugusių švietimo centro pateiktą informaciją (2014 m. sausio 15 d. raštas Nr. S-5), kad, atsiradus galimybei įgyti išsilavinimą nuotoliniu būdu, ja pasinaudojo 22 romų tautybės asmenys (iš jų – 5 nesulaukę pilnametystės), darytina prielaida, jog romų tautybės asmenų švietimo srityje yra teigiamų pokyčių, kiek tai susiję su padidėjusiu poreikiu įgyti išsilavinimą, ir tai gali iš dalies padėti spręsti ir vaikų mokymosi motyvacijos didinimo, vaikų gražinimo į mokyklas bei kt. problemas. Visgi trumpalaikės projektinės veiklos, manytina, neužtenka, siekiant užtikrinti ankstyvą, nenutrūkstamą ir kokybišką romų tautybės vaikų ugdymą, todėl besitęsiančios aukščiau minėtos problemos reikalauja nuolatinių aktyvių veiksmų (tiek nacionaliniu, tiek savivaldybių lygmeniu), nukreiptų į ankstyvą romų tautybės vaikų ugdymo skatinimą, priemonių, skirtų didinti tėvų sąmoningumą apie įgyto išsilavinimo naudą, taip pat užtikrinti glaudesnius romų vaikų ir jų tėvų santykius su mokykla bei aktyvesnį tėvų įtraukimą į mokyklos bendruomenę, sprendžiant su vaikų ugdymu(si) susijusius klausimus, įgyvendinimą, suaugusių asmenų švietimo skatinimą ir pan.

IŠVADOS

Išvados:

Iš Vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstaigoje surinktos tyrimo medžiagos ir to, kas nurodyta šios pažymos atitinkamose dalyse, darytinos šios išvados:

1. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 28 straipsnis įtvirtina vaiko teisę į mokslą. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 34 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad vaikas turi teisę į mokslą, kuris ugdytų jo bendrą kultūrinį išprusimą, intelektą, sugebėjimus, pažiūras, dorovinę bei socialinę atsakomybę, sudarytų sąlygas asmenybei vystytis. Tiek valstybė (jos institucijos), tiek tėvai (vaiko globėjai/rūpintojai) turi pareigą užtikrinti, kad būtų sudarytos realios galimybės ir sąlygos įgyti privalomą išsilavinimą bei užtikrinti vaiko teisės į mokslą įgyvendinimą.

2. Tarptautiniai ir nacionaliniai teisės aktai pripažįsta visų vaikų, taip pat ir specialiųjų ugdymosi poreikių turinčių vaikų, teisę mokslą be jokios diskriminacijos (Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencijos 2, 23 ir 28 straipsniai), įtvirtindami būtinybę imtis teigiamų veiksmų, skatinančių sudaryti lygias galimybes specialiųjų ugdymosi poreikių vaikams.

3. Tautinių mažumų apsaugos pagrindų konvencijos 12 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta, kad šalys turi pareigą sudaryti vienodas galimybes tautinėms mažumoms priklausantiems asmenims įgyti visų lygių išsilavinimą.

4. Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas nustato, kad mokiniui suteikiama galimybė pagal gebėjimus ir polinkius rinktis švietimo programas, skirtingus jų variantus, švietimo programų modulius, dalykų kursų programas. Mokinys taip pat renkasi švietimo programą vykdančią mokyklą, kitą švietimo teikėją, mokymosi formą (Švietimo įstatymo 27 straipsnio 2 dalis).

Švietimo įstatymo 34 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad mokiniui, turinčiam specialiųjų ugdymosi poreikių, jeigu jo tėvai (globėjai, rūpintojai) pageidauja, sudaromos sąlygos ugdytis arčiau jo gyvenamosios vietos esančioje ikimokyklinio ugdymo, bendrojo ugdymo mokykloje, profesinio mokymo įstaigoje arba bet kurioje valstybinėje, savivaldybės (regiono) mokykloje, skirtoje mokiniams, turintiems specialiųjų ugdymosi poreikių. Mokyklą vaikui rekomenduoja pedagoginė psichologinė tarnyba.

5. Informacija apie ugdymo įstaigose besimokančių romų tautybės vaikų skaičių nėra renkama. Švietimo ir mokslo ministerija duomenis apie švietimo situaciją Lietuvoje renka tik pagal ugdymo įstaigų mokomąją kalbą (ne pagal etninę mokinių kilmę), todėl oficialių ir tikslių duomenų apie ugdymo įstaigose besimokančių romų tautybės mokinių skaičių nėra.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierės atlikto tyrimo metu paaiškėjo, jog romų tautybės vaikų mokosi 11-oje specialiųjų mokyklų, o iš viso jose yra 50 tokių vaikų. Didžiausias skaičius romų mokinių yra Akmenės rajono Dabikinės specialiojoje mokykloje ir Joniškio rajono Žagarės specialiojoje mokykloje – po 11.

Lyginant specialiosiose mokyklose besimokančių romų tautybės vaikų skaičių su bendru romų moksleivių skaičiumi, specialiosiose mokyklose mokosi 8.7 proc. šios tautybės vaikų

6. Vadovaujantis Priėmimo į valstybinę ir savivaldybės bendrojo ugdymo mokyklą, profesinio mokymo įstaigą bendrųjų kriterijų sąrašo, patvirtinto švietimo ir mokslo ministro 2011 m. liepos 20 d. įsakymu Nr. V-1369, 10.2.2.1 punktu, į specialiąsias mokyklas gali būti priimami tik mokiniai, turintys pedagoginės psichologinės tarnybos (ar švietimo pagalbos tarnybos) pažymą dėl nustatytų didelių ar labai didelių specialiųjų ugdymosi poreikių.

Apibendrinti tyrimo duomenys rodo, jog 46 (92 proc.) romų tautybės vaikų, kurie mokosi specialiosiose mokyklose, yra nustatyti dideli specialieji ugdymosi poreikiai, o 4 (8 proc.) – labai dideli specialieji ugdymosi poreikiai.

7. Daugiausia mokinių, kurie mokosi specialiojoje mokykloje, yra 12, 13 ir 14 metų amžiaus (atitinkamai 7, 8 ir 7 mokiniai). Kitų amžiaus grupių vaikų skaičius mažesnis: 7 m. – 1 vaikas, 8–9 m. – 9 vaikai, 10-11 m. – 6 vaikai, 15-16 m. – 7 vaikai, 17 m. – 1 vaikas, be to, yra besimokančių ir suaugusių (18 – 20 m.) asmenų – 4.

8. Iš 50 romų tautybės vaikų, kurie mokosi specialiosiose mokyklose, 42 (84 proc.) auga ir gyvena savo tėvų šeimoje, 6 (12 proc.) yra globojami fizinio asmens šeimoje, o 2 (4 proc.) vaikai – iš vaikų socialinės globos įstaigų.

40 proc. šeimų, kurių vaikai lanko specialiąsias mokyklas, yra įrašytos į socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitą, vadovaujantis Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministro 2006 m. liepos 28 d. įsakymu Nr. A1-212 patvirtintu šeimų Socialinės rizikos šeimų, auginančių vaikus, apskaitos savivaldybės vaiko teisių apsaugos tarnyboje (skyriuje) tvarkos aprašu.

9. 23 (46 proc.) romų tautybės vaikai iki jų perėjimo mokytis į specialiąsias ugdymo įstaigas buvo ugdomi bendrojo lavinimo mokyklose. Dažniausiai perėjimo į kitą ugdymo įstaigą metu jie būdavo sukakę 8 m. (6 vaikai) ir 9 m. (5 vaikai). Kitų amžiaus grupių vaikų, perėjusių mokytis iš bendrojo ugdymo įstaigų į specialiąsias mokyklas, skaičius mažesnis: 10 m. ir 11 m. – po 4 vaikus, 7 m. – 3 vaikai, o 12 m. – 1 vaikas.

10. Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos pagrindų įstatymo 35 straipsnio 2 dalies 2 punkto ir Lietuvos Respublikos švietimo įstatymo 27 straipsnio 2 dalies nuostatose įtvirtinta, kad, atsižvelgdami į vaiko amžių ir jo išsilavinimo lygį, tėvai arba kiti teisėti vaiko atstovai turi teisę parinkti švietimo įstaigą, mokymosi formą bei metodus pagal vaiko protines ir fizines galias, įsitikinimus bei gabumus <...>.

Dažniausios priežastys (veiksniai), turėjusios(ę) įtakos tėvų apsisprendimui leisti vaikus mokytis specialiojo ugdymo įstaigoje: nesėkminga adaptacija pradėjus mokytis pagal pradinio ugdymo programą arba perėjus mokytis pagal pagrindinio ugdymo programą bendrojo lavinimo įstaigoje; lengvesnė adaptacija mažesnėje ugdymo įstaigoje (specialiojoje mokykloje), kur klasėse esantis nedidelis mokinių skaičius leidžia užtikrinti besimokantiems vaikams sąlyginai didesni

mokytojų dėmesį; mažesnė patyčių tikimybė dėl vienodos visų besimokančių vaikų, turinčių specialiųjų ugdymosi poreikių, padėties; specialiosiose mokyklose gaunama socialinė parama; galimybė vaikams gyventi darbo dienomis specialiosios ugdymo įstaigos bendrabutyje.

Specialiojo ugdymo sistema iš dalies skatina romų tėvus leisti vaikus į specialiąsias mokyklas, tačiau jei socialinės pagalbos poreikiai būtų tenkinami kitokiais būdais, bent jau dalis moksleivių, dabar lankančių specialiąsias mokyklas, galėtų būti integruoti į bendrojo lavinimo sistemą.

11. Nors tyrimo metu ir nustatytas 1 (vienas) nepagrįsto romų tautybės vaiko mokymosi specialiojoje mokykloje faktas, teigtina, jog tyrimo metu nagrinėtais atvejais vaikai specialiosiose mokyklose moksi teisėtai, t. y. atsižvelgiant į teisės aktuose reglamentuotą vaikų nukreipimo į specialiąsias mokyklas bei specialiųjų ugdymosi poreikių nustatymo tvarką, tėvų pageidavimą ir kt.

Manytina, jog romų tautybės vaikų mokymasis specialiosiose mokyklose nėra susijęs su jų etnine kilme, t. y. visais atvejais siekiama ir dedamos pastangos, kad, priklausomai nuo turimų gebėjimų, romų tautybės vaikai įgytų išsilavinimą ir gautų ugdymo paslaugas, atitinkančias jų gebėjimus, poreikius, polinkius ir turimą negalią. Mokydamiesi specialiosiose mokyklose, tačiau gaudami ugdymo paslaugas kartu su visais kitais vaikais, būdami įtraukti į įvairias veiklas ir turėdami galimybes aktyviai dalyvauti visuomeninėje veikloje, romų tautybės vaikai, kaip ir kiti vaikai, besimokantys specialiosiose mokyklose, nėra izoliuoti nuo visuomenės ir turi pakankamas galimybes tolimesniam asmeniniam tobulėjimui bei įgūdžių plėtojimui.

12. Lietuvoje esanti vaikų specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimo sistema, taikomos metodikos bei, atskirais atvejais, specialistų taikomos priemonės (vertėjo užtikrinimas, vaikui palankios aplinkos sudarymas ir pan.) leidžia išvengti netinkamo vaiko gebėjimų įvertinimo atveju bei, atitinkamai, užtikrinti, kad specialiosiose mokyklose mokytųsi tik vaikai, kuriems nustatyti dideli ar labai dideli specialieji ugdymosi poreikiai (iš jų – ir romų tautybės vaikai), todėl, manytina, romų tautybės vaikai nepatiria diskriminacijos jų specialiųjų ugdymosi poreikių vertinimo metu, o specialistai neturi tikslingo siekio juos nukreipti į specialiąsias mokyklas bei, tokiu būdu, juos nepagrįstai segreguoti.

13. Romų tautybės vaikų teisės į mokslą įgyvendinimo problemos: nepakankama mokymosi motyvacija, kurią dar labiau didina šeimų ekonominė ir socialinė atskirtis bei skurdas; nesisteminis mokyklos lankymas; vėlavimas į pamokas dėl galimos nepakankamos tėvų priežiūros; dėl mokyklos nelankymo ir neruošiamų namų darbų kylantys mokymosi sunkumai; tinkamų sąlygų mokytis namuose trūkumas; ribotos tėvų galimybės padėti vaikams, kai jiems reikalinga pagalba; vaikų drausmės ir elgesio problemos mokykloje; nepakankamas tėvų bendravimas ir bendradarbiavimas su mokykla, domėjimasis vaikams išylančiomis problemomis, jų ugdymo(si) pasiekimais; nepakankamas romų vaikų įtraukimas į sistemingą ikimokyklinį ugdymą; ankstyvas pasitraukimas iš ugdymo įstaigų.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė, remdamasi tuo, kas išdėstyta, atsižvelgdama į skundo tyrimo metu gautus duomenis ir vadovaudamasi Lietuvos Respublikos vaiko teisių apsaugos kontrolieriaus įstatymo 11 straipsnio 4 punktu, 12 straipsnio 1 dalies 15 punktu, 24 straipsnio 7 punkto ir 27 straipsnio 3 dalimi, **n u s p r e n d ž i a:**

1. Siekiant geresnio romų vaikų teisės į mokslą įgyvendinimo bei išvengti jų galimos diskriminacijos ir segregacijos, siūlyti Lietuvos Respublikos kultūros ministerijai, Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijai ir Lietuvos Respublikos socialinės apsaugos ir darbo ministerijai pagal kompetenciją:

1.1. bendradarbiaujant su bendrojo ugdymo mokyklomis, nevyriausybinėmis organizacijomis bei kitomis kompetentingomis ir suinteresuotomis institucijomis, peržiūrėti romų tautybės vaikų ugdymą reglamentuojančių teisės aktų nuostatas, įtakojančias jų ugdymo proceso

(gimtąją bei valstybine kalba ir kt.) organizavimą, ir inicijuoti jų pakeitimus, siekiant užtikrinti tinkamą teisės į mokslą įgyvendinimą;

1.2. suteikti reikiamą pagalbą mokytojams, kitiems specialistams, dirbantiems su romų tautybės mokiniais, plėsti jų kompetenciją romų tradicijų, kultūros ir pan. klausimais;

1.3. svarstyti galimybę bendrojo ugdymo mokyklose, kuriose mokosi romų tautybės mokiniai, įvesti papildomus socialinių pedagogų ir kitų specialistų (tarpkultūrinių asistentų, tarpininkų) etatus;

1.4. siekiant kuo sėkmingiau integruoti romų vaikus į bendrąją švietimo sistemą, užtikrinti finansines ir organizacines bei kitas tikslingos pagalbos priemones, kurios skatintų ankstyvą romų vaikų ikimokyklinį ir priešmokyklinį ugdymą;

1.5. atsižvelgiant į tai, jog vaikų ugdymas specialiosiose mokyklose iš dalies susijęs su socialinės pagalbos poreikių tenkinimu, stiprinti bei užtikrinti socialinės pagalbos teikimą romų tautybės vaikams ir jų šeimoms;

1.6. užtikrinti priemonių, skirtų didinti tėvų sąmoningumą apie įgyto išsilavinimo naudą, įgyvendinimą, taip pat skatinti ir užtikrinti glaudesnius romų vaikų ir jų tėvų santykius su mokykla bei aktyvesnį tėvų įtraukimą į mokyklos bendruomenę, sprendžiant su vaikų ugdymu(si) susijusius klausimus.

1.7. siekiant išvengti nepagrįsto ugdymo(si) specialiosiose mokyklose atvejų (kai specialiojo ugdymo įstaigose mokosi vaikai, kuriems nenustatyti atitinkamo lygio specialieji ugdymosi poreikiai), taip pat užtikrinti specialiųjų ugdymosi poreikių mokiniams reikalingos pagalbos suteikimą laiku, svarstyti galimybę atitinkamuose teisės aktuose aiškiai įtvirtinti nuostatas, įpareigojančias tėvus pateikti ugdymo įstaigai vaiko pedagoginio psichologinio vertinimo išvadą (pažymas dėl specialiojo ugdymosi ir (ar) švietimo pagalbos skyrimo) ir/ar suteikti įgaliojimus pedagoginės psichologinėms tarnyboms, tiesiogiai bendradarbiaujant su ugdymo įstaigomis, pateikti pastarosioms vaikų pedagoginio psichologinio vertinimo išvadą, kai vaikų specialiuosius ugdymosi poreikius įvertinti pedagoginėje psichologinėje tarnyboje pasiūlė mokyklos vaiko gerovės komisija.

1.8. skatinti iš mokyklos iškritusių romų vaikų gražinimą į mokyklas ir/ar užtikrinti platesnes jų alternatyvaus mokymosi galimybes.

1.9. remti bei vystyti nevyriausybinių bei kitų organizacijų, įstaigų veiklą, nukreiptą į pagalbos romų vaikams teikimą (organizuojant neformaliojo ugdymo užsiėmimus, padedant pasiruošti pamokoms, atliekant ugdymo įstaigoje užduotus namų darbus; ir pan.).

1.10. Apie priimtus sprendimus dėl aukščiau pateiktų siūlymų prašyti ministerijas informuoti vaiko teisių apsaugos kontrolierę raštu iki 2014 m. spalio 1 d.

2. Apie situaciją dėl romų vaikų teisės į mokslą užtikrinimo informuoti Lietuvos Respublikos Seimo Švietimo, mokslo ir kultūros komitetą, Žmogaus teisių komitetą, Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnybą.

Vaiko teisių apsaugos kontrolierė

Edita Žiobienė